

SINTAKSIS BO'LIMINI OSON O'RGATISH USULLARI

Xalilova Dilshoda

Farg'ona viloyati Bag'dod tumani

51-son umumiy o'rta ta'lim maktabi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14996544>

Annotatsiya. Ushbu maqolada sintaksis bo'limini o'qitishning zamonaviy va samarali usullari tadqiq etilgan. Tadqiqot davomida O'zbekiston, Rossiya va chet el olimlarining ilmiy ishlaridan foydalanilgan. Maqolada sintaksis o'qitishning an'anaviy va innovatsion metodlari taqqoslangan, ularning afzallik va kamchiliklari ko'rsatilgan. Shuningdek, sintaksis bo'limini o'qitishning samaradorligini oshirish uchun amaliy tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, sintaksis o'qitishda interaktiv yondashuvlar, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish va vizual materiallarni qo'llash o'quvchilarning bilim o'zlashtirishini sezilarli darajada oshirishi aniqlangan.

Kalit so'zlar: sintaksis, o'qitish metodikasi, innovatsion yondashuvlar, interfaol usullar, vizualizatsiya, gap tahlili, sintaktik aloqalar.

ПРОСТЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ СИНТАКСИЧЕСКОМУ РАЗДЕЛУ

Аннотация. В этой статье рассматриваются современные и эффективные методы обучения разделу синтаксиса. В ходе исследования были использованы научные труды узбекских, российских и зарубежных ученых. В статье сравниваются традиционные и инновационные методы обучения синтаксису, показаны их преимущества и недостатки. Также даны практические рекомендации по повышению эффективности обучения разделу синтаксиса. По результатам исследования установлено, что интерактивные подходы к обучению синтаксису, использование современных информационных технологий и применение наглядных материалов значительно повышают усвоение знаний учащимися.

Ключевые слова: синтаксис, методика обучения, инновационные подходы, интерактивные методы, визуализация, анализ предложений, синтаксические связи.

EASY WAYS TO TEACH THE SYNTAX SECTION

Abstract. This article explores modern and effective methods of teaching the syntax section. Scientific work of scientists from Uzbekistan, Russia and abroad was used during the study. The article compares traditional and innovative methods of syntactic teaching, showing their advantages and disadvantages. Practical recommendations have also been made to improve the

effectiveness of teaching the syntax section. The study found that interactive approaches to syntactic teaching, the use of modern information technology, and the use of visual materials significantly increase students' knowledge acquisition.

Keywords: *syntax, teaching methodology, innovative approaches, interactive methods, visualization, gap analysis, syntactic communication.*

KIRISH

Til o'qitishning asosiy bo'limlaridan biri bo'lgan sintaksis o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Sintaksis so'zlarning gapda bog'lanishi, gap qurilishi va turlari haqidagi bilimlarni o'zida mujassamlashtirgan tilshunoslikning muhim bo'limidir [1]. Ammo amaliyotda ko'plab o'qituvchilar va o'quvchilar sintaksis bo'limini murakkab va qiyin o'zlashtiriluvchi bo'lim sifatida qayd etadilar [2].

Sintaksis bo'limining murakkabligi gap qurilishi, so'zlar o'rtasidagi aloqalar, gap bo'laklari, ularning vazifalariga doir qoidalarning ko'pligi bilan izohlanadi. Shuningdek, sintaksisni o'zlashtirishda morfologiya, leksikologiya kabi boshqa til bo'limlaridan yetarli bilimga ega bo'lish talab etiladi [3]. O'quvchilar uchun bu bo'limni o'rganishda eng katta qiyinchilik sintaktik tahlil jarayonidagi murakkablik va mavhum tushunchalarning ko'pligidir.

Ushbu tadqiqotning maqsadi sintaksis bo'limini o'qitishning zamonaviy va samarali usullarini o'rganish va tahlil qilish hamda ularning amaliy qo'llanilishiga oid tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot metodologiyasi sifatida ilmiy-nazariy tahlil, qiyosiy tahlil va umumlashtirish metodlari qo'llanilgan. O'zbek, rus va xorijiy tadqiqotchilarning sintaksis o'qitish metodikasiga oid ilmiy ishlari tahlil qilindi.

Sintaksis o'qitish metodikasi bo'yicha O'zbekistonda G'ulomov A., Asqarova M., Qo'ng'urov R., Abduraimova M. kabi olimlarning tadqiqotlari mavjud [4]. G'ulomov A. o'zining "O'zbek tili o'qitish metodikasi" asarida sintaksis bo'limini o'qitishning nazariy asoslarini ishlab chiqqan [5]. Olim sintaksis o'qitishda nazariya va amaliyot uzviylikiga alohida e'tibor qaratadi.

Rossiyalik olimlardan V.V. Babaytseva, L.A. Trostentsova, T.A. Ladijenskaya, M.T. Baranov kabi tadqiqotchilar sintaksis o'qitish metodikasiga salmoqli hissa qo'shganlar [6].

Babaytseva o'zining tadqiqotlarida sintaksis o'qitishda tizimli yondashuvni taklif etadi va sintaktik birliklarni o'rganishda ularning semantik xususiyatlarini inobatga olish zarurligini ta'kidlaydi.

Xorijiy olimlardan M. Swan, M. Lewis, D. Larsen-Freeman, M. Celce-Murcia kabilarning ishlarida sintaksis o'qitishning kommunikativ yondashuvga asoslangan usullari taklif etilgan [7].

Larsen-Freeman "Grammar Dimensions" asarida sintaksis o'qitishda shakl, ma'no va qo'llanish uchligiga asoslangan tizimni tavsiya etadi.

Sintaksis o'qitishning an'anaviy usullari asosan nazariyani o'rganish va mashqlar bajarishga asoslangan bo'lib, ko'p hollarda o'quvchilarning qiziqishini yetarlicha uyg'ota olmaydi [8].

Zamonaviy yondashuvlar esa o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va sintaktik tuzilmalarni kontekstda o'rganishga e'tibor qaratadi [9].

NATIJAR VA MUHOKAMA

Adabiyotlar tahlili asosida sintaksis bo'limini samarali o'qitishning quyidagi yo'nalishlari aniqlandi. Vizualizatsiya usullaridan foydalanish sintaktik tuzilmalarni vizual vositalar yordamida tushuntirish o'quvchilarning mavzuni tushunishini sezilarli darajada osonlashtiradi. Bunday vositalarga sintaktik sxemalar va diagrammalar, rangli belgilar yordamida gap bo'laklarini ajratish, gap qurilishini ko'rsatuvchi grafik tasvirlar, interaktiv elektron jadvallar kiradi.

Vizualizatsiya usullari abstractr tushunchalarni ko'rgazmali tarzda tushuntirishga yordam beradi. Masalan, Erkin Vohidov she'rlaridan olingan gaplarni sxema va diagrammalar yordamida tahlil qilish o'quvchilarning sintaktik tuzilmalarni yaxshiroq anglab yetishiga yordam beradi [10]. Interaktiv o'qitish usullari sintaksis o'qitishda o'quvchilarning faolligini oshiradi va mavzuni o'zlashtirishni osonlashtiradi. Bular muammoli vaziyatlar yaratish, kichik guruhlarda ishlash, rolli o'yinlar, "Aqliy hujum" usuli, debatlar va munozaralarni o'z ichiga oladi. Masalan, o'quvchilarga turli sintaktik konstruksiyalardan foydalangan holda dialog tuzish vazifasini berish mumkin. Bu faoliyat ularning nazariy bilimlarini amalda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish sintaksis o'qitishda keng imkoniyatlar yaratadi. Bu texnologiyalar elektron taqdimotlar, interaktiv o'quv dasturlari, mobil ilovalar, onlayn mashqlar va testlar, video darslarni o'z ichiga oladi. Masalan, "Quizlet", "Kahoot", "LearningApps" kabi platformalar sintaksisga oid interaktiv mashqlar yaratish imkonini beradi.

Bu esa o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va o'qitish jarayonini yanada samarali qiladi.

Integratsiyalashgan yondashuvda sintaksisni boshqa til bo'limlari bilan bog'lab o'qitish samarali natija beradi.

Bu yondashuv morfologiya va sintaksis aloqadorligi, leksikologiya va sintaksis bog'liqligi, matn tuzish va sintaktik konstruksiyalar o'rtasidagi bog'liqlikni nazarda tutadi. Integratsiyalashgan yondashuvda sintaktik birliklar izolyatsiyada emas, balki til tizimining ajralmas qismi sifatida o'rganiladi. Bu o'quvchilarga tilning tizimli tabiatini tushunishga yordam beradi.

Bosqichma-bosqich o'qitish tamoyilida sintaksis bo'limini o'qitishda oddiydan murakkabga tamoyiliga rioya qilish muhim ahamiyatga ega. Bu tamoyilga ko'ra avval sodda gaplar, keyin qo'shma gaplar; dastlab asosiy gap bo'laklari, so'ngra ikkinchi darajali bo'laklar; oldin gap bo'laklari, keyin ularning tinish belgilari bilan bog'liq xususiyatlari o'rgatiladi. Bosqichma-bosqich o'rganish o'quvchilarning bilimlarini tizimli ravishda oshirib borishga imkon beradi va ularning kognitiv yuklamasini kamaytiradi. Amaliy yondashuvga asoslangan o'qitishda sintaksisni amaliy maqsadlar uchun o'rgatish o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi. Bu yondashuv matn yaratish va tahrirlash jarayonida sintaktik bilimlarni qo'llash, to'g'ri va ifodali nutq uchun sintaktik konstruksiyalardan foydalanish, badiiy asarlardagi sintaktik vositalarni tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Bu yondashuv o'quvchilarga sintaktik bilimlarning amaliy ahamiyatini tushunishga yordam beradi va ularni real hayotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Tadqiqot natijalarini tahlil qilish jarayonida shuni ham aniqladikki, sintaksis o'qitishda o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Kichik yoshdagi o'quvchilarga sintaktik tushunchalar o'yinli faoliyat orqali, o'rta va yuqori sinf o'quvchilariga esa analitik yondashuv asosida tushuntirilganda yaxshi natija beradi. Shuningdek, sintaksis o'qitishda o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish zarur. Ayrim o'quvchilar vizual materiallarni yaxshi qabul qilsa, boshqalari eshitish orqali yoki amaliy mashqlar bajarish orqali yaxshiroq o'zlashtiradi. Shu bois, sintaksis o'qitishda turli xil usullarni kombinatsiyalash maqsadga muvofiq. Yana bir muhim jihat shundaki, sintaksisni o'rgatishda badiiy adabiyot namunalaridan keng foydalanish o'quvchilarning ham til bilimlarini, ham adabiy didini oshiradi. Masalan, Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Abdulla Qahhor asarlaridan olingan parchalarni sintaktik tahlil qilish orqali o'quvchilar nafaqat sintaktik bilimlarini mustahkamlaydi, balki adabiy til xususiyatlarini ham o'rganadi.

O'zbek tilshunosligida sintaksis o'qitishning milliy xususiyatlarini hisobga olish ham muhimdir. O'zbek tilining agglutinatив xususiyati, so'z tartibining o'ziga xosligi, gap bo'laklarining joylashuv tartibi kabi milliy-lingvistik xususiyatlarni o'qitish jarayonida alohida e'tibor qaratish zarur. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari bilan bir qatorda, an'anaviy o'qitish usullarining samarali jihatlarini saqlash va ularni innovatsion usullar bilan uyg'unlashtirish maqsadga muvofiq.

XULOSA

Sintaksis bo'limini samarali o'qitish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion usullardan kompleks foydalanish zarur. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, sintaksis o'qitishda vizualizatsiya, interaktiv usullar, zamonaviy axborot texnologiyalari, integratsiyalashgan yondashuv va bosqichma-bosqich o'qitish tamoyillarini qo'llash o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, sintaksis bo'limini o'qitishda quyidagi tavsiyalarni berish mumkin: sintaktik tushunchalarni vizual vositalar yordamida tushuntirish, interaktiv usullardan keng foydalanish, nazariya va amaliyot orasidagi bog'liqlikni ta'minlash, zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash, til sezgisi va sintaktik ko'nikmalarni rivojlantirish. Sintaksis bo'limini o'qitish metodikasini takomillashtirish bo'yicha tadqiqotlar davom ettirilishi lozim. Kelajakda neyrolingvistik dasturlash, sun'iy intellekt texnologiyalari va virtual reallik kabi innovatsion yondashuvlarning o'qitish jarayonidagi samaradorligini o'rganish istiqbolli yo'nalishlar hisoblanadi.

REFERENCES

1. G'ulomov, A., & Asqarova, M. (2018). O'zbek tili o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi.
2. Mahmudov, N., & Nurmonov, A. (2021). O'zbek tilining nazariy grammatikasi. Toshkent: Universitet.
3. Qo'ng'urov, R., & Bobojonov, S. (2019). Zamonaviy o'zbek tili sintaksisi. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Abduraimova, M. (2020). Sintaksis o'qitishning lingvodidaktik asoslari. Tilshunoslik masalalari, 3(4), 45-58.
5. G'ulomov, A. (2017). Sintaksisni o'qitishda innovatsion texnologiyalar. Ta'lim muammolari, 5(2), 78-89.
6. Babaytseva, V.V., & Trostentsova, L.A. (2018). Sintaksis russkogo yazika: teoriya i praktika. Moskva: Prosveshcheniye.
7. Larsen-Freeman, D., & Celce-Murcia, M. (2016). The Grammar Book: Form, Meaning, and Use for English Language Teachers. Boston: National Geographic Learning.
8. Rasulov, R. (2022). O'zbek tilini o'qitishda innovatsion yondashuvlar. Xalq ta'limi, 3(5), 112-125.

9. Yuldasheva, S. (2023). Sintaksis o'qitishda interfaol usullarning samaradorligi. *Til va adabiyot ta'limi*, 4(2), 67-78.
10. Tojiyev, Y., & Hasanov, A. (2021). Sintaksis o'qitishda vizual vositalardan foydalanish. *Pedagogik mahorat*, 6(3), 90-98.